

İRAN DİASPORA EDEBİYATI VE İRAN DİASPORASININ EDEBİ YAYIN FAALİYETLERİ

İsmail SÖYLEMEZ¹

Öz

İran diaspora edebiyatı günümüzde İran edebiyatının en önemli parçası haline gelmiştir ve İran edebiyatını temsil edecek bir olgunluğa erişmiştir. Nitekim son dönemde, ülke dışındaki İranlıların aldığı çeşitli edebiyat ödülleri de bu edebî üretimin ulaştığı olgunluğu göstermektedir. Bu bağlamda İranlı edebiyatçılardan Nobel ödülüne aday gösterilen veya ödülü alma ihtimali konuşulan Devletâbâdi, Amerika'da yaşarken son dönemde aldığı ödüllerle adından söz ettiren Zoya Pirzad Fransa'da, aldığı iki ödülle dikkatleri çeken Şeyda Bazıyar Almanya'da yaşamaktadır. Diasporadaki İranlı edebiyatçılar çok sayıda eser kaleme almış, bu eserlerin olgunlaşması için dergiler kurmuş, kitapların yayımı için yaymevleri ve kitabevleri kurmuşlardır. İranlı edebiyatçılar dünyanın çeşitli yerlerinde önemli kültürel etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. Bu dikkatle çalışmada özellikle son dönemde İran dışındaki Farsça edebiyatının oluşumu, gelişimi ve bugünkü durumu üzerinde durulacaktır. Ayrıca İran diasporasının edebî yayım faaliyetleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

İran Diaspora Edebiyatı
Göç
Sürgün
Yayıncılık

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 06.11.2022
Kabul Tarihi: 10.12.2022
E-Yayın Tarihi: 31.12.2022

IRANIAN DIASPORA LITERATURE AND LITERARY PUBLICATION ACTIVITIES IN DIASPORA

Abstract

Iranian diaspora literature has become the most important part of Iranian literature today and has reached a maturity to represent Iranian literature. As a matter of fact, the various literary awards received by Iranians abroad in the recent period show the maturity reached by this literary production. In this context, Devletabadi, who has been nominated for the Nobel Prize or the possibility of receiving the award from Iranian writers, lives in America, Zoya Pirzad, who has made a name for herself with the awards she has received recently, lives in France, and Şeyda Bazıyar, who draws attention with her two awards, lives in Germany. Iranians in the diaspora wrote a large number of works, established magazines to mature these works, and established publishing houses and bookstores for the publication of books. They held important cultural events in various parts of the world. In this study, the formation, development and current status of Persian literature outside of Iran will be emphasized, especially in the last period. In addition, the literary activities of the Iranian diaspora will be examined.

Keywords

Iran Diaspora Literature
Migration
Exile
Publishing

Article Info

Research Article
Received: 06.11.2022
Accepted: 10.12.2022
Online Published: 31.12.2022

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Farsça Birimi, Malatya, Türkiye/Asst. Prof. İnönü University. ismail.soylemez@inonu.edu.tr. ORCID ID No: 0000-0001-7000-3686.

Giriş

Diaspora edebiyatı için farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir ancak bu tanımların hepsinin bulunduğu nokta, anılan edebiyatın Farsçadaki ifadesiyle *keşver-e haric ez keşver* (کشور خارج از کشور) durumunda olan kendi ülkesi dışındaki bir ülkede yaşayan yazarlar tarafından yani *kendi ana vatanları dışında* üretmiş oldukları eserlerden teşekkür eden bir edebiyat olduğudur.

Tarihin çeşitli dönemlerinde sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı bazen de sel ve benzeri doğal afetler yahut iç savaşlar nedeniyle bazı gruplar başka ülkelere göç etmişlerdir. Bu gruplar gittikleri ülkelerde farklı edebî üretimde bulunmuşlardır. Yazar, çizer ve şairlerin bu ülkelerarası hareketliliği ve ardından yazıp çizdikleri için çeşitli isimler kullandıkları görülmüştür.

Diaspora edebiyatı, zaman zaman *göç edebiyatı*, *kültürel azınlık edebiyatı*, *sürgün edebiyatı*, *göçmen edebiyatı*, *ülke dışındaki edebiyat* gibi çok farklı isimlerle de anılmaktadır. Ancak işin esasında bu adlandırmaların her birisinin başka bir şeyden bahsettiği, başka bir alana yoğunlaştığı yahut her birinin başka bir yerden baktığı yani her iki değerlendirme ve adlandırmanın doğrudan durulan yer ile alakalı olduğu görülmektedir. Nitekim bu isimlendirme tartışmaları bağlamında İran diaspora edebiyatıyla ilgili çalışmalar yapan İlahe Hoşnam'ın değerlendirmesi şu şekildedir. Bu durumu en iyi tanımlayan tabir *edebiyat-i mohaceret/göç edebiyatı/literature of migration* tanımlamasıdır. Göç edebiyatı, İranlı yazarları da kapsayan yeni bir tanımlama olarak kullanılmaktadır (Hoşnam: 8.11.2018).

Farklı isimlendirmelerle anılıyor olsa da bu edebiyatın temel ortaya çıkış nedeni ise ortaktır ve o da göçtür. Bir mekân değiştirme hareketi olarak göç, insanlık tarihi boyunca çeşitli sebeplerle tüm toplumlarda varlığını sürdüren bir olgudur. Ancak oluş sebebi, şekli, işleyişi ve sonuçları itibarıyla toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Genel olarak göç; ekonomik, siyasi, ekolojik, güvenlik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli, geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004:15). Göç bazen iradi olarak gerçekleşirken bazen de bir zorunluluk sonucu olarak ortaya çıkar. Son dönemde yapılan bir araştırmaya göre İran, en çok göç veren ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır. Bu göçmenlerin büyük çoğunluğu da yüksek tahsilli olup beyin göçü kapsamında değerlendirilmektedir (Resayi: 18.06.2021). Öte yandan bu eğitilmiş göçmen grubu arasında ciddi oranda da eli kalem tutan bireyler de bulunmaktadır.

Kendi ülkesi dışında yaşamakta olan veya ülkesinden başka bir diyara göç etmek durumunda kalmış göçmenler arasında yer alan yazar ve şairlerin göçtükleri yeni mekânda ürettikleri ürünlerin çeşitli kaynaklarda *diaspora edebiyatı*, *göç edebiyatı*, *göçmen edebiyatı* veya *sürgün edebiyatı* olarak isimlendirildiği görülmektedir. Bu isimlendirme farklılığının temel nedeni de göçmenlerin iradi veya icbari olarak göç etmiş olmalarıdır. Sürgün edebiyatı daha çok siyasi göçmenleri kapsıyorsa da bu durum, sonucu itibariyle onların da göç etmiş olduklarını ve göçmenlik gerçeklerini değiştirmiyor. Göç edebiyatı isimlendirmesi ise çeşitli kaynaklarda daha çok tema olarak göç konusunu işleyen eserlerden teşekkül eden edebiyat toplamı için kullanılmaktadır. Bu önemli bir ayırım noktasıdır zira her göçmen yazarın ülkesi dışında kaleme aldığı eseri, göç yahut göçmenler hakkında değildir. Bu nedenle göç edebiyatını göçmen edebiyatından ayrı düşünmek ve değerlendirmek gerektiği söyleniyorsa da kanaatimizce bu edebiyatın ortaya çıkışındaki temel neden olarak sunulan göç olgusundan hareketle *göç edebiyatı* veya bu edebiyatın teşekkül ettiği mekândan ve bulunulan durumdan hareketle *diaspora edebiyatı* olarak isimlendirilmesi daha kapsayıcı olacaktır. Bu çalışmada da yoğunluklu olarak İranlı şair ve yazarların İran dışında ürettikleri edebiyat konu edinileceğinden tanımlama olarak *diaspora edebiyatı* tanımlaması tercih edilmiştir. Bu çalışmada çift dilde (hem Farsça hem de hedef ülke diliyle) üreten yazarların buldukları ülke diliyle kaleme aldıkları eserler kapsam dışı tutulmuştur. Özellikle İranlı olup İran dışında Farsça yazan yazarlar konu edinilmiştir. Öte yandan yurt dışına giden İranlı yazarların gittikleri ülkelerde çeşitli kültürel kurumlar da kurduğu ve bu kurumlar aracılığıyla çeşitli kültürel faaliyetler yürüttükleri görülmektedir. Dünya genelindeki birçok ülkede İranlılar tarafından muhtelif yayınevlerinin kurulduğu, kitabevlerinin açıldığı ve çok sayıda dergi ve gazetenin yayımlandığı dikkat çekmektedir. Çalışmada bu yayıncılık faaliyetleri de değerlendirilmeye ve incelenmeye çalışılmıştır.

İran Diaspora Edebiyatına Genel Bir Bakış

İran göç edebiyatının geçmişi çok eskilere dayanır. İran coğrafyası jeostratejik konumu nedeniyle sürekli hem Doğuyla hem de Batıyla iletişim ve etkileşim halinde olmuştur. Konumu itibariyle bir yandan göç kabul ederken öte yandan sürekli göçler de vermiştir. Bölgedeki siyasi hareketliliğin de son derece yüksek olması nedeniyle gerçekleşen iktidar değişikliği güç merkezini sürekli güncellerken eski muktedirler bir anda kendilerini muhalif konumunda görmüşlerdir. Bu muhalifler zaman zaman kendi istekleri doğrultusunda zaman zaman da mecburi olarak ülke dışına çıkmak durumunda kalmışlardır. İran coğrafyasındaki siyasi göç yahut sürgün hareketliliği geçmişten günümüze dek oldukça yoğun bir şekilde seyretmiştir. Medler döneminde hükümdar Diyauku'nun Şam'a sürgün edilmesi, Zerdüş'ün sürgün yaşaması, Yunanlı yedi bilgenin Enuşirvan döneminde Cündişapur'a sığınmaları, Müslümanların İran'ı fethetmelerinin ardından bazı Mecusilerin Hindistan bölgesine göç etmeleri (Balci, 2016: 94) tarihî süreçte dikkat çekici örneklerdir. Selçuklular döneminde ciddi sayıda İranlı göçmen şair ve yazar Anadolu'ya göç etmiştir.

Anadolu'ya yönelik bu göçler Osmanlı döneminde de devam etti (Kanar, 1996:241). Tarih boyunca yaşanan bu göç hareketliliği yöneldiği coğrafyada yeni imkânlar yaratmıştır. Safeviler döneminde Hindistan'a giden şair ve edebiyatçıların yarattığı Sebki-Hindi ekolü Farsça edebiyat tarihinin diasporadaki en önemli edebî üretimi olarak kabul edilebilir (Temizel, 2017: 288). Mevlana'nın Anadolu'ya göçü ve ardından Anadolu coğrafyasında İslam kültür medeniyet havzasının şaheserlerinden biri olan Mesnevî gibi bir eserin vücuda gelmesi ile birlikte Mevlevilikle birlikte oluşan edebî birikim de göç edebiyatı bağlamında değerlendirilebilir. Nitekim bu edebî ortam bölgenin şair ve yazarlar için bir cazibe merkezi haline gelmesine yol açan önemli sebeplerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Görüldüğü üzere Müslümanların İran'ı fethetmesi, Moğol saldırıları gibi önemli tarihi olaylar yaşayan İran'da iktidar merkezinin değişmesiyle beraber hemen hemen her dönemde şair ve yazarlar da çoğunlukla yeni hami bulmak adına yer değiştirmişler, göç etmişlerdir. Gittikleri ülkelerde eserler kaleme almışlar, hatta yeni üsluplar vücuda getirmek gibi İran edebiyatına çok ciddi katkılarda bulunmuşlardır.

Tarih boyunca kimi zaman siyasi görüşleri nedeniyle İran dışına çıkmak durumunda kalan şair ve yazarlar bazen de kendi şahsi meseleleri nedeniyle İran'dan ayrılmayı tercih etmişlerdir. Tarihsel sürece dikkatle bakıldığında siyasi nedenlerle İran'ı terk eden şair ve yazarların göç edenlerin geneli içerisinde ciddi bir çoğunluğu teşkil ettiği görülebilmektedir. Özellikle Sasanilerin yönetimi ele almalarıyla İran tarihinin siyasi sürgün dalgası başladığı söylenebilir. Bu dönemde firari şair ve yazarların büyük çoğunluğu Hindistan'a gitmiştir.

19. yüzyıldan itibaren özellikle Kacarlar dönemindeki siyasi ortamın oluşturduğu baskı üzerine İran'dan Batıya göçlerin Pehlevilerin yönetimi devraldığı 20. yüzyılda iyice yoğunlaştığı görülmektedir. Bu göçün tarihteki diğer göçlerden temel farkı da bu kez gidilen yeni coğrafyada çeşitli göçmen kurum ve kuruluşlarının kurulmasıdır. Bu kurumların faaliyetleri genellikle yönetim karşıtı siyasi etkinlikler olduğu söylenebilir. Ancak bu dönemde dikkate değer edebî faaliyetler de olmuştur. Bu faaliyetlerin Meşrutiyet dönemi yurt dışındaki İran edebiyatı başlığı altında önemli bir yekûn tuttuğu da görülmektedir. Bu grupta Muhammed Tahir Tebrizi'nin İstanbul'da yayımladığı *Ahter* gazetesi, Melkom Han'ın Londra'da yayımladığı *Qanun* gazetesi ve Mirza Mehdi Han'ın Kahire'de yayımladığı *Hikmet*, Seyyid Cemeladdin'in Kalküta'da yayımladığı *Heblu'l Metin*, Teqizade'nin Berlin'de yayımladığı *Kave* ve yine Hoseyn Kazemzade'nin Berlin'de yayımladığı *İranşehr* gazetesi yurt dışında yayımlanmış olmalarına rağmen İran içindeki siyasi ve edebî hareketliliğe ciddi katkıda bulundular ve etkilediler (Yaheqqi, 1382: 31-32).

1345 yılında *Muhammed Asemi* Berlin'de yeniden *Kave* dergisini yayımlamaya başlayınca *Bozorg-e Alevî*'nin İran'da yayın izni alamayan öykülerini de yayımlamaya başladı. *Bozorg-e Alevî*, sürgündekiler hakkında öyküler kaleme aldığı için *sürgün*

edebiyatının ilk ismi olarak bilinmektedir. *Elevi*'nin bu öyküleri, sonraları *Mirza* (1375) adıyla kitaplaştı. *Elevi*'nin eserleri sadece tema yönüyle değil aynı zamanda İran dışında yayımlanan eserler olması nedeniyle de göçmen edebiyatı kapsamına girmektedir.

Daha yakın döneme gelindiğinde Meşrutiyet ve daha sonra Şahlık döneminde bu sürgün dalgası büyüyerek devam etmiştir. Bu dönemdeki sürgünler/göçler daha çok Batı'ya doğru gerçekleşmiştir. Başta Sovyetler olmak üzere Kafkasya coğrafyası, göçmenler tarafından hedef coğrafya olarak tercih edilen bir mekân olurken öte yandan da İstanbul olmak üzere birçok Avrupa şehri göç edilen mekân olarak tercih edilmiştir. Buralarda göçmenler tarafından çok sayıda Farsça eser kaleme alınmıştır. Bu ülkelerde teşekkül eden edebiyat ülke içindeki İran edebiyatını etkilemiştir. Bu dönemde İstanbul'da ikamet eden İranlılar 1875'te kendi gazetelerini ve 1883 yılında ise kendi okullarını açmışlardır. Yine bu dönemde Teqizade'nin İstanbul'da kurduğu *Cemiyet-e Neşr-e Mearif* topluluğu, diasporadaki edebî ve kültürel hareketlilik adına dikkat çekicidir. İstanbul, bu dönemde İran diasporasının önemli bir faaliyet merkezi olmuştur. İstanbul'da İranlılar tarafından *Türkistan* (1864), *Ahter* (1876), *Cihan* (1892), *Debestan* (1887), *Şahsevan* (1889) gazeteleri yayımlanmıştır (Karacan, 2019: 1426).

Sürgündeki İran edebiyatının günümüz kuşağı, özellikle Humeyni sonrası (1357) dönemde İran'ı terk eden İranlıların Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bir araya gelmeleri, deyim yerindeyse küçük küçük İran kolonileri teşkil etmeleriyle ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki göçlerin toplu olması, geri dönüş imkânlarının olmaması, gittikleri ülkede yerleşik hayata erken geçmeleri nedeniyle yerleştikleri şehirlerde bir araya gelen İranlı gruplarla birlikte hareket ettiler ve gettolar oluşturdular. Bütün bunların sonucunda bu grubun içinde yer alan okur-yazar kesimin de öncelikle nazaran daha rahat ve daha hızlı bir şekilde organize olarak çeşitli edebî ve kültürel kurumlar kurabildiği görülmektedir.

Diasporadaki İranlıların dünyanın çeşitli ülkelerinde ve muhtelif şehirlerinde kurulan kitapevleri, yayınevleri, yayımlanan dergiler, kurulan kültür merkezleri önemli kültürel ve edebî etkinliklere imza atmıştır. Bu faaliyetler sonucunda da İran edebiyatı açısından son derece verimli bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönemde üretilen birçok eser gerek İran içinde ve gerekse de İran dışında çeşitli ödüllere layık görülmüştür. Bu dönem yazarlarının öncelikle göre önemli bir özelliği ve avantajı herhangi siyasi bir kuruma bağlı olmaksızın bireysel olarak kültür ve edebiyat ortamlarında var olabilmeleriydi. Bunun da en önemli sebebi bu dönemde İran'ı terk eden yazar ve şairlerin yalnız olmamasıydı. Şair ve yazarlarla birlikte toplumun her kesiminden bugün Amerika ve Avrupa çeşitli yerlerinde yaşadığı ifade edilen 3-5 milyon civarında İranlı da İran'ı terk etmiş ve dünyanın çeşitli yerlerine yerleşerek ciddi birer İranlı kitle/grup oluşturmuşlardı. Bu kitle diasporada oluşan Farsça

edebiyat için önemli bir okur kitlesi olmuştur. Oysa Humeyni öncesi dönemde dünyanın hiçbir yerinde İranlı bir azınlık grubu yoktu.

Nitekim İran edebiyatının modern örnekleri de önceki dönemlerde İran dışına çıkan göçmen/sürgün yazarlar tarafından yazılmıştı ve son dönemde de bu ürünler ciddi anlamda gelişim gösterdi, bu dönemde kaleme alınan eserler dünya edebiyat ortamlarında sıklıkla adından söz ettirmeyi başardılar (Seqayi, 1999: 8). Bu konu hakkında değerlendirmede bulunan İlahe Hoşnam da günümüzde gerek göç edebiyatı ve gerekse de diaspora edebiyatı olarak anılan İran dışında vücut bulmuş bir edebiyat bulunduğunu, bu edebiyat şemsiyesi altında özellikle son otuz yılda çok sayıda eser yayımlandığını ve bu eserlerin birçok dile tercüme edilerek dünya edebiyatının bir parçası olduğunu ifade etmektedir (Hoşnam: 8.11.2018).

Mesud Mafan, 1357-1387 yılları arasında yaklaşık yirmi yıllık süre içinde diasporada 400'ü aşkın yayınevini faaliyet gösterdiğini bu yayınevlerinden 40 tanesinin halen faaliyetini devam ettirdiğini (Moradi vd. 2014: 247) belirtirken Maşallah Acudani, diasporada hiçbir azınlığın İranlılar kadar dergi, gazete ve kitap yayınlamadığını (Moradi vd. 2014: 248) belirtmektedir. Diasporada bu denli yoğun yayıncılık faaliyetinin yapılabilmesi elbette önemli bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Çalışma süresince yapılan araştırmada İran diasporasının bu başarısının İran dışında farklı ülkelerdeki yoğunluğu değişmekle beraber önemli oranda bir İranlı nüfusun bir araya gelmiş olması olduğu tespit edilmiştir. Dört milyonu aşkın İranlı nüfus önemli bir okur kitlesi olarak değerlendirildiğinde yayın faaliyetlerinin başarısı daha rahat anlaşılacaktır.

Günümüzde İran dışında yaşayan ve milyonlarla ifade edilen bir İranlı göçmen kitlesi vardır. Resmi rakamlara göre günümüzde ülke dışında 4.037.258 İranlının yaşadığı belirtilmektedir. Yurt dışında yaşayan İranlıların yaşadığı ülkelere göre dağılımına bakıldığında Amerika birinci sırada yer almaktadır. Diasporadaki İranlılardan 1.905.813 kişi Amerika kıtasındaki 12 ülkede yaşamaktadır. Göçmenlerden 1.184.552 kişi Avrupa'nın 30 ülkesinde, 557.786 kişi 33 Afrika ve Arap ülkesinde, 389.107 kişi de Asya ve Okyanusya'daki 30 ülkede yaşamaktadır. Toplamda 105 ülkede 4.037.258 kişilik bir İran diasporasının varlığından söz edilebilir (Mociri: 1399).

İran Diaspora Edebiyatının Genel Özellikleri

İran diaspora edebiyatı bağlamında değerlendirilen eserlerinin büyük çoğunluğu çift kültürlüdür. Hem ana vatanı hem de yaşamakta olduğu ülkeden izler taşımaktadır.

Özellikle sürgün edebiyatı olarak değerlendirilebilecek eserlerde ruhsal problemler, zihinsel çatışmalar, kimlik kargaşası, kimlik sorunları, kimlik bunalımı, kültür çatışmaları gibi temaların yoğun olarak işlendiği görülmektedir.

İran içindeki edebiyatın aksine otobiyografi tarzı eserlerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Bunun da bireysel yaşantıların yoğunluğundan kaynaklandığı düşünülebilir.

İran diaspora edebiyatında genellikle evrensel, laik ve dinden uzak temalar işlenmiştir, yaygın Farsça edebiyatın aksine metafizik ve irfan temalarının yokluğu dikkat çekicidir.

Diasporada kaleme alınan anlatılardaki kahramanlar göçmen olmanın doğal bir sonucu olarak genellikle özne konumunda değil daha çok edilgen bir konumda yer alıyorlar.

Diasporada yayımlanan edebî eserlerin özellikle ilk dönem örneklerinin ideolojik ve sloganik olduğu dikkat çekmektedir (Fellah ve Berameki, 1394)

İran Diaspora Edebiyatının Adlandırılması Tartışması

İran dışında teşekkül eden edebiyat için *diaspora*, *göç*, *sürgün*, *göçmen*, *sınıraşırı* gibi farklı adlandırmaların kullanılmasının temel sebebi konuşan öznenin konumlandığı yer ile alakalıdır. Tanımlamayı yapan kişinin bulunduğu yer bakış açısını ve ardından tanımı da belirlemiştir. İran dışında bulunan yazarlar öznenin durduğu yere bağlı olarak kimilerince sürgün olarak anılırken kimilerince de göçmen olarak anılmaktadırlar. Özellikle siyasi gruplar sürgün sözcüğünde ısrarcı olurken daha çok kültürel ve sosyolojik bakış açısıyla konuya yaklaşanlar ise göçmen sözcüğünü kullanmaktadırlar. İran'ın göç/sürgün edebiyatı için Farsçada farklı kesimler ve isimler tarafından *birunmerzi* (*sınıraşırı*), *be haşiye rande şode* (*kenara itilmiş*), *teb'idi* (*sürgün*) ve *mohacer* (*göçmen*) gibi çok farklı adlandırmalar kullanılmaktadır. Kendi ülkesinden kaçmış olanları, kimileri sürgün kimileri de göçmen olarak nitelemektedir. Özellikle sol siyasi grupların sürgün kelimesinde ısrarcı olduğu görülürken öte yandan daha çok kültürel özellikleriyle ön plana çıkanlar ise daha sosyolojik bir niteleme olan göçmen kelimesini kullanmayı tercih etmektedirler.

Birinci dünya savaşından ve Rusya'daki Ekim Devriminden sonra ise *sürgündeki edebiyat / edebiyat der teb'id literature of ehile* şeklinde yeni bir kavram ortaya çıktı. Ancak sürgün yazarların diğerlerinden temel farkı, kendi ülkelerindeki durumun düzelmesiyle birlikte kendi ülkelerine geri dönmeleridir. Kendi ülkelerinde de edebî üretkenliklerini sürdüren bu yazarların ürettikleri edebiyat için de *edebiyate bazgeşt ez teb'id/sürgünden dönüş edebiyatı* tanımlaması kullanılmaktadır.

Sürgün edebiyatı kullanımında ısrarcı isimlerden birisi olan Melihe Tiregol, bu ısrarının nedenini *bir metin sansürsüz bir şekilde yazarın kendi anavatanında yayımlanamadığında o sürgün edebiyatı olur. Bu anadilinde yahut yabancı bir dilde de olabilir. Yazar ülkede de oturabilir yurt dışında da oturabilir* şeklinde açıklamaktadır. Tiregol,

İran'ın sürgün edebiyatı, kültürel, edebî üretimlerin tümünü kapsar. Bunlar hapisane edebiyatı, tarihî edebiyat, feminist edebiyat, kültür eleştirisi, felsefi eserlerdir diyerek iddiasını biraz daha genelleştirir (Hoşnam: 8.11.2018).

Ruşenfekr dergisinden Mesud Noqrekar da *teb'idi* veya *Harecneşin/harec ez keşver* tabirini tercih eder (Roşenfekr: 26.01.2017). *Harecneşin* daha çok *sürgün* yerine rejim ve rejim yanlılarının yerleştirmeye çalıştığı *yurt dışında oturan/yaşayan* anlamında bir kavram olarak dikkat çeker. Bu çabanın İran'ın yasakçılığı yönündeki genel kabule karşı bir algı çalışması olduğu da söylenebilir. Bazı kesimler de *mohacer-e icbari* (zorunlu göçmen) isimlendirmesini kullanmayı tercih ederler.

Bu tartışmaya dâhil olan Ebbas Me'rufi de sürgünün göçten farklı olduğunu vurgulayarak göçün iradi olduğunu, hazırlık yapılabildiğini ancak sürgüne çıkan birinin böyle bir şansının olmadığını, hayatının bir günde alt üst olduğunu, kendisinin sırf yazdığı için hapse düştüğünü ve kaçmak zorunda kaldığını ifade etmektedir (Me'rufi, 27.10.2107)

Gençlik ve orta yaş sıralarında kısa bir süre hariç hep ülke dışında yaşayan *sürekli sürgün şair* diye anılan ve Londra'da yaşayan Jale İsfehani de sürgün edebiyatı yerine göç edebiyatı isimlendirmesini tercih eder. Zira ona göre, göç edebiyatı, sürgün edebiyatı tanımlamasından çok daha geniş ve kapsayıcı bir tanımlamadır. İsfehani, şöyle der: *Göç edebiyatı sadece yazarların gizli acılarını dile döken veya antidepresan görevi gören bir şey değildir. Göç edebiyatı, yazarlarımızın büyük ütopyalarını dile getirmekte ve yansıtmaktadır. Zira onlar gece gündüz daha çok ilerleme kaydetmek ve ilerlemiş, gelişmiş dünya toplulukları ile aynı noktaya ulaşmaya çalışıyorlar. Özgürlük ve insanlık için* (Hoşnam: 8.11.2018).

Sürgün yahut göçmen bir yazarın bakış açısı, kendi vatanında yaşamakta olan bir yazarın bakış açısından farklıdır. Bunun da temel sebebi yeni bir çevre, yabancı bir dil, evden kaçış, yitirilmiş kimlik, siyasi bakış açısı, ikamet edilen ülkedeki modern bilim ve teknolojiyle karşılaşmak gibi bütün etkenler sürgün yahut göçmen yazarın bakış açısını etkilerler, yazarın ruh dünyasında derin izler bırakırlar (Hoşnam: 8.11.2018). Bu etkilenmeler nedeniyle de diaspora edebiyatını ülke içinde üretilen edebiyattan ayrı düşünmek ve değerlendirmek gerekir.

Edebiyat eleştirmeni Mecid Ruşenger, daha çok akademik mahfillerde anıldığı üzere *edebiyat-e diaspora* (*diaspora edebiyatı/ literature of diaspora*) nitelemesini tercih etmektedir. Diaspora, bir şeyi uzak yerlere saçmak, atmak anlamına gelen Yunanca bir kelimedir. Mecid Ruşenger bu nitelemenin Farsça karşılığı olarak da *edebiyat-e avaregiyi* önermektedir (Ruşenger, 05.03.2012).

Her hâlükârda diaspora edebiyatının modern İran edebiyatının görmezden gelinemez derece önemli bir parçası olduğu söylenebilir. Bu edebiyatın önemli

temsilcilerinden bir kısmı olan *Goli Tereqi*, *Şehrnuş Parsipur*, *Mehşid Emirşahi*, *Rıza Daneşver*, *Ekber Serduzami*, *Qazi Rebihavi*, *Ebbas Me'rufi*, *Mehmud Mesudi*, *Rıza Qasemi*, *Sasan Qehreman*, *Hoseyn Nuşazer*, *Melihe Tiregol*, *Siyavoş Sertipi* gibi isimlerin anılması, modern İran edebiyatında diaspora edebiyatının ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir.

İran'ın asıl diaspora edebiyatı ise Humeyni yönetiminin iktidarı eline aldığı 1357 yılından sonra gurbet ellerinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu dönemde yurt dışına çıkanlar dünyanın çeşitli yerlerinde çok sayıda kitap ve dergi yayımlanmışlardır. Bu grubun bir kısmı İran'da herhangi bir yazarlık deneyimi olmayan kimselerden oluşmaktaydı. Bunların yanı sıra gurbet elde doğup büyüyen yeni bir yazar nesli de ortaya çıkmıştır. Bu nesil ilk eserlerini İran dışında kaleme aldı. Bu yazarlar tarafından İran dışında her yıl ortalama 250 öykü yayımlanmaktadır (Seyfi, 1328: 26).

İran dışındaki göçmen/diaspora edebiyatının bu son dönemi üç bölüme ayrılmaktadır. İlk grup siyasi sürgünlerden oluşmaktadır. Yüzlerce ünlü şair, yazar, çevirmen ve eleştirmenden oluşan bu grupta *Qolamhoseyn Se'di*, *İsmail Hoyi*, *Nesim Haksar*, *Mohsen Hesam*, *Mensur Haksar*, *Mecid Nefisi*, *Mirza Ağa Esqeri (Mani)* gibi isimler bulunmaktadır. Bu grupla birlikte anılabilecek bazı isimler de İran'da eser vermeye başladıkları halde gurbette şöhrete kavuşan şair, yazar ve eleştirmenlerdir. Bunlara *Ziba Kerbasi*, *Mehrnuş Mezarei*, *Sudabe Eşrefi*, *Hosrov Devami*, *Bijen Karger Moqeddem*, *Sasan Qehreman*, *Behruz Şeyda* gibi isimler örnek olarak verilebilir.

İkinci grupta yer alan isimler ise ya siyasi bağlantıları nedeniyle sıkıntılar yaşayanlardı yahut düşünceleri ve faaliyetleri nedeniyle cezaevine düşmüş/ceza almış isimlerdi. Bu gruptaki isimlerin bir kısmı 57'den sonra yaklaşık on yıl daha İran'da kalmayı tercih etmiş ve orada yaşamış isimlerdir. *Reza Beraheni*, *Ferec Serkuhi*, *Ebbas Me'rufi*, *Mensur Kuşan*, *Bijen Bicari* bu gruptaki isimlere örnek olarak verilebilir. Bu grup siyasi takip ve baskılardan yorgun düşmüş ve tutuklanma korkusuyla yurt dışına çıkmış isimlerden oluşmaktadır. Nitekim bu korku, anılan isimlerin serlerine de yansımıştır. *Me'rufi'nin Feridun Se Peser Daşt*, *Bijen Bicari'nin Qisseha-ye Mokerrer*, *Reza Beraheni'nin Şe'rhaye Hali/Por*, *Ferec Serkuhi'nin Das ve Yas*, *Mensur Kuşan'ın Hedise Teşne ve Ab* isimli eserleri bu korkuları tema olarak işleyen eserlerdendir. Bu grubun diğer kısmı da cezaevinden çıkmış yazarlardan oluşmaktaydı. Nitekim bu son grubun eserlerinin önemli bir kısmı zindan hatıratından oluşmaktadır.

Üçüncü grup da yeni dönemde ciddi hayal kırıklığı yaşayıp İran'ı terk eden gençlerden oluşmaktadır. Bu gruptaki gençler genellikle farklı dönemlerde ancak özellikle de Hatemi döneminin son bölümünde 2001 ve sonrasında ortaya çıkan öğrenci hareketlerinde yer alan ve ardından yaşadıkları siyasi baskı, gördükleri işkence nedeniyle yurt dışına çıkmak zorunda kalanlardır. Bu grubun eserlerinde özellikle kızgınlık ve hayal kırıklığı temaları dikkat çekmektedir. Bu gruba örnek olarak *Ali Ebdurezayi*, *Meryem Hole*, *Perham Şehrcerdi* anılabilir (Tiregol: 10.16.2018).

Diaspora edebiyatının adlandırılmasına yönelik tartışmaların yanı sıra hangi eserlerin yahut hangi temayla kaleme alınmış eserlerin diaspora edebiyatına dahil olduğuna yönelik tartışmalar da vardır. Bu bağlamda Cemalzade, Elevi ve Parispur'a yönelik değerlendirme bu tartışmaya dair fikir vermesi açısından yeterli görülmektedir.

Ülke dışında üretilen edebiyatın dikkat çeken bir özelliği de anılan her türlü göç etkisinden korunmalarıdır. *Muhammed Ali Cemalzade, Bozorg Elevi, Şehrnuş Parsipur* eserlerinde asla bu tarz örneklere rastlanmayan ünlü isimlerdendir. Bu yazarların öykülerinde mekân İran'dır. Ülke dışındaki ortamın bu öykülerde hiçbir izi görülmez. Dil de aynı şekilde hiçbir etkiye maruz kalmamış bir Farsçadır.

Mecide Ruşenger bu tür isimlerin göç edebiyatının dışında tutulması gerektiğini savunmaktadır. Zira yurt dışında bir eser kaleme alan birisinin eserinde mutlaka göçün izleri görülür. Ancak bu şekilde o eser göç edebiyatı içinde değerlendirilebilir. Ancak Cemalzade ve Bozorge Elevi gibi bütün ömürlerini yurtdışında geçiren yazarların hiçbir eserinde böyle bir ize rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla bunlar göç edebiyatı içinde değerlendirilemez.

İran Diaspora Edebiyatına Yönelik Eleştiriler

Ülke dışında yaşayan şair ve yazarlar çoğunlukla, diaspora edebiyatının İran'daki Farsça edebiyatın gelişmesine katkı sağladığını düşünür ve savunurlarken genellikle İran içinden olmak üzere bu görüşe muhalefet edenler da İran dışındaki edebiyatın daha gelişmiş olmadığını ve haliyle ülke içindeki edebiyatı etkilediği tezinin gerçeği yansıtmadığını savunmaktadırlar.

Sürgündeki ilk yıllar gurbetteki bütün İranlılar için şaşkınlık ve savaştan kaçış yıllarıydı. Siyaveş Kesrayi'nin *çimde sessizce ağlıyor biri*, Nader Naderpur'un *soğuk sonbahar rüzgârı/toprağın kokusunu/tıpkı acı bir şarap gibi/her an baba evi özlemiyle içiyor ve ağlıyor* dediği yıllardı (Gedik, 2017: s. 100-112). Ülke dışına çıkanlar ilk iş olarak hemen bir İranlıyı bulmaya çalışıyordu. Bir araya gelen İranlılar da ya bir topluluk kuruyordu yahut bir dergi çıkarıyordu. Hatta öyle ki bir *İranlı tek başına kalırsa gazete çıkarır, iki İranlı bir araya gelirse topluluk/dernek kurarlar ve üç İranlı bir araya geldiklerinde de ayrı bir grup kurarlar* (Hoşnam: 8.11.2018) şeklinde mizahî bir yargı sıklıkla dillendirilir olmuştur.

Hemneva-ye Orkestr-e Şebane-ye Çubha romanının yazarı Reza Qasemi, ilk dönem diaspora günlerinin daha çok şaşkınlıkla geçtiğini ancak zamanla bunun aşıldığını söyle ifade ediyordu: *İlk yıllar yazarların şaşkınlığı ile geçti. Çoğunlukla geçmişi düşünüyordular ve yazdıkları her şeyde sıla özlemi vardı. Maalesef çokça ilenme, şikâyet ve serzeniş vardı, daha çok sloganik metinlerdi. Ancak sonraki yıllarda o ilk şaşkınlıktan eser kalmadı* (Hoşnam: 8.11.2018).

Şazede-ye Ehtecab'ın yazarı Hoşeng-e Golşiri, bir Almanya gezisi sırasında diaspora edebiyatını değerlendirirken şöyle demişti: Bizim yazarlarımızın temel problemi, hiçbir çekinceleri, korkuları olmadığı için akıllarına gelen ve söylemek istedikleri her şeyi söylemeleridir. Onlar ifşacılığı hikâye anlatmakla karıştırıyorlar (Hoşnam: 8.11.2018).

Paris'te yaşayan Naser Mohacer, İran diaspora edebiyatına dair yaptığı değerlendirmede şöyle diyordu: *Bizim ülkeden kopup dünyaya yayıldığımız ilk yıllarda tıpkı benzer durumları yaşayan diğer bütün yazarlar gibi başıboş ve şaşkındık. Ancak aradan zaman geçince bize daha çok düşünme imkânı ve fırsatı bulduk. Bu düşünsel süreçler de yurt dışında önemli kültürel ve edebi ürünlerin üretilmesine yol açtı (Hoşnam: 8.11.2018).*

Sedreddin İlahi ilk yıllardaki istisnai bir edebiyattan bahsederek şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: *İlk yıllardaki yazarlar ömürlerinde İran'da geçirmiş anılarıyla hatıralarıyla şiir yazarlar idiler ve öykü yazarlar idiler. Bununla beraber edebiyatın kendisi de İran'dan ülke dışına göç etmiştir. Yani İran'daki ortamını yurtdışına da taşımış ve orada da tekrar etmiştir (Hoşnam: 8.11.2018).*

İlahi, bu hikâyelerin büyük çoğunluğunun zindan hikâyeleri olduğunu yahut hapisten kaçış ve işkence öyküleri olduğunu söyler. Bu şiirlerden yahut öykülerden bir kısmı da İran'ın devrim sonrası sosyal ve siyasi ortamını konu edinir ve bu ortamın giderek kötüleştiğini söyler. Bu anlatıların büyük çoğunluğu gerçekçi olay aktarımına daha çok da bireysel tecrübelerin aktarımına dayanır. Öte yandan bu anlatılar İran'da muhalefetin yaşadığı ve muhaliflerin başına gelenleri net olarak aktaran birer aynadır. Modern İran edebiyatında çok fazla hapisane öyküsü vardır. Deşti'nin *Eyam-e Mebhes* veya Alevi'nin *Vereqpareha-ye Zendan* ve daha başkaları gibi.

İran'daki Humeyni devriminin üzerinden 40 yıl geçmiştir. Ülke dışındaki edebiyat her gün biraz daha gelişmektedir. İran dışında üretilen eser sayısının İran içinde üretilen eser sayısını geçtiğini dahi söylenmektedir. Haliyle bu özel edebiyat ciddi bir değerlendirmeyi de gerektirmektedir. Acaba İran dışındaki edebiyat, İran içindeki edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuş mudur? Daha mı gelişkindir yoksa dikkate almaya değer mi? Bu sorulara cevap aradığımızda karşımıza çıkan yorumlardan birisi de İlahi'nin yorumudur. Gazeteci yazar Sedreddin İlahi: *İran'da yaşamadığım için bu edebiyatın İran içindeki edebiyata olan etkisini bilmiyorum. Ancak modern edebiyatımızda oluşmuş olan bu yeni alana dikkatle bakmak gerektiğini söylüyorum. Zira İran dışında üretilen edebiyata yansıyanlar ülkesinden uzakta yaşayan İranlıların duygularıdır, hissettikleridir. Aradan uzun yıllar geçtiği için bu şiirlerde ve öykülerde artık o eski hüznü eda yoktur. İranlılar buldukları yerlere alışıyorlar bu da eserlerine yansıyor (Hoşnam: 8.11.2018) şeklinde bir değerlendirme yapıyor.*

Fransa'da yaşayan ünlü bir hikâyeci Mehşid Emirşahi, sürgündeki edebiyatın özgür bir ortamda üretildiğini ve bu nedenle de son derece önemli olduğunu, bu edebiyatın Farsça edebiyata olumlu katkıları olduğunu söylüyor. Nitekim bunun bir

örneği de Safeviler döneminde yaşandı. Safeviler döneminde meddahlık ve mersiyehanlık dışındaki edebiyata ilgi gösterilmediği için şairler Hindistan'a göç ettiler ve Sebke-e Hindi'yi ortaya çıkardılar. Ancak bu şekilde aşktan, âşıklıktan, sevgiliden ve zülfünden söz edebildiler (Hoşnam: 8.11.2018).

Diaspora edebiyatı hakkındaki tartışmaların bir tarafı da İran'da kalmayı tercih edenlerdir. İran'da kalarak edebî faaliyetlerini sürdürenler ile ülkeyi terk etmek durumunda kalanlar arasında yer yer birbirlerini suçlamaya varacak bir tartışma ortaya çıkmıştır. Sürgünün/göçün ilk yıllarında ülke içinde yaşayanların eleştirilerine de muhatap oldu. Bu eleştiriler ya ülke dışında yaşayanlarla yüz yüze görüşmelerde yahut aktarımlar üzerinden dillendiriliyordu.

Mesela bu konuda konuşanlardan birisi olan Ressam ve eleştirmen Aydın Ağdaşlı, göç edenlerin coğrafyanın tarihine geçtiğini düşündüklerini ve ülke değiştirmekle o gizli kavramlara ulaşmanın imkânsızlaştığını düşündüklerini söyler. Yine önemli yazarlardan biri olan İsmail Fesih de Paris'te geçen olayları anlattığı *Soreyya der Eğma* adlı eserinde *İnsan İran'da kalmalı ve yazmalıdır yoksa Paris ve Londra kafelerinde değil der ve mesele Amerika'nın Sesi Radyosu ve BBC'den feryad u figanları dinlemek değil der* (Hoşnam: 8.11.2017).

Huşeng Golşiri, devrimden on yıl sonra ülkesine döndüğünde kaleme aldığı "göç edebiyatı bizi bir yere ulaştırmaz" başlıklı makalesinde bu edebiyatı birtakım sızlanmalar şeklinde tanımlamıştı (Golşiri, 2013). Ancak ülkeye dönüşünden kısa bir süre sonra kendisi de göç öyküleri yazmaya başlamıştır. Nesim Haksar, Hollanda'da mukim devrim öncesi ve sonrası yazarlarından. Haksar, ülke dışında çok sayıda Farsça kitap basıldığını, roman, hikâye ve eleştiri alanında çok nitelikli eserlerin de yayımlandığını, ülke dışındaki edebiyatın İran içindeki edebiyata olan etkisinin de görmezden gelinemeyeceğini, önemsiz olmadığını (Haksar: 03.05.2012) söyler.

Nitekim bu eserlere örnek olarak İran'da da basım ve yayım izni alan kitapların anılabileceğini ifade eden Haksar, Reza Qasemi'nin romanı, Şehram Rehimyan'ın *Doktor Nun Zeneş ra Bişter ez Doktor Moseddeq Dust Dared* adlı uzun öyküsü bu tür kitaplara örnektir.

Bu kitap hakkında çok sayıda eleştiri yazısı yazılmış ve eleştirmenler genelde olumlu görüş belirtmişlerdir. Eğer sansür kaldırılmış olsaydı Reza Daneşver, Mesudi, Ekber Serduzami, Serdar Salih, Sasan Qehreman gibi birçok yazarın eserleri de yayımlanırdı. Kemal Refet Sefai'nin şiirleri de öyle. O durumda ülke dışındaki edebiyatın etkisi hakkında çok daha net konuşulabilirdi. Ancak İran'daki bu sansür olduğu sürece böyle bir yargıda bulunmak kolay olmayacaktır.

İngiltere'de yaşayan araştırmacı, *Şi'r-e Farsi Der Qorbet /Gurbetteki Farsça Şiiri* kitabının yazarı Mehmud Keyanuş, şiir ve öykü alanında göç edebiyatının herhangi

bir gelişime katkı sunmadığını ancak bu edebiyatın önemsiz de olmadığını söyler. Keyanuş, gurbetteki edebiyatın İran içinde mevcut edebiyat ile birlikte ancak ondan biraz farklı olarak Modern Farsça edebiyatın bir parçası olduğunu söyler. (Hoşnam: 10.11.2017).

İran dışında bu kadar çok Farsça kitabın yayımlanmasının temel nedeninin yurt dışında bulunan başta Amerika, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa olmak üzere farklı ülkelerde yaşadığı belirtilen 4 milyonu aşkın geniş okur kitlesi olduğu aşikârdır. Okur kitlesinin yayıncılık faaliyetlerinin önemi ve yönlendiriciliği herkes tarafından bilinen bir gerçekliktir. Her eserin okura ulaşması yayıncılığın temel hedefidir. Bu nedenle okurun olmadığı bir noktada yayıncılık faaliyetinin olması da düşünülemez. Nitekim İran'ın diaspora edebiyatı da bu durumdan etkilenmiştir, İran dışında bir diaspora oluşmaya başladıktan sonra yayıncılık faaliyetlerinin başladığı ve giderek arttığı görülmektedir. İranlıların göçlerinin tarihî seyri dikkate alındığında bu okur kitlesi yeni bir kitle olduğu görülmektedir. Özellikle iletişim ve ulaşım imkânlarının artmasıyla birlikte ülkeler arası gidiş-gelişlerin kolaylaşması da kitaba erişimi kolaylaştırmış ve arttırmıştır. Bu da yayıncılık faaliyetlerini olumlu anlamda etkilemiştir. Bu konuda ilk yıllarda yurt dışında yazan yazarlardan olan Cemalzade'nin ifadesi konuyu özetler niteliktedir. Cemalzade, yurtdışında yazma serüveni hakkında konuşurken *bir köşeye çekilmiş okuyordum ve yazıyordum sonra sayfaları yırtıyordum, çünkü hiç okurum yoktu, her eserim gün aydınlığını görmeden ölüyordu* (Hoşnam: 10.11.2018) ifadelerini kullanmaktadır. Cemalzade de okur olmadan kitap yazmanın ve yayınlamanın imkânsızlığını vurgulamaktadır.

İranlıların Diasporadaki Kültürel Kurumları ve Faaliyetleri

Diasporadaki İranlılar gittikleri ülkelerde önce bir araya gelerek çeşitli topluluklar aracılığıyla örgütlenmişler ardından kültür, edebiyat ve sanatla ilgilenen çok sayıda kurum kurmuşlar. Bu kurumlar aracılığıyla Amerika, Kanada, İngiltere ve Avrupa'nın birçok ülkesindeki çeşitli şehirlerde önemli edebî ve kültürel faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. İran diaspora edebiyatının gelişmesinde bu kurumların önemli bir payı olduğu görülmektedir.

Yurt dışındaki İran diasporasının vücuda getirdiği kurumlardan ön plana çıkanlardan bazıları *Sürgündeki İran Yazarlar Kurumu*, *Sürgündeki İran Kalem Derneği*, *Alyans Farsça Konuşan Yayıncılar Örgütü*, *Yurtdışındaki İranlı Yayıncılar Birliği*, *İranlı Öğrenciler Konfederasyonu*, *Londra Yazarlar Kurumu*, *Iran Heritage Foundation*, *Londra İran Araştırmaları Merkezi* (Tiregol, 2004; Hociniyan, 2017: 110; Eqnemi, 2017: 110).

Kanun-e Nevisendegan-e İran der Teb'id/Sürgündeki İran Yazarlar Kurumu, diasporadaki yazarların bir araya gelmesi ve dayanışması amacıyla Fransa'nın başkenti Paris'te 1361 yılında kurulmuştur. Bu kurumun tüzüğünde, Fransa kanunları doğrultusunda kurulduğu ve Fransa yasalarına bağlı olduğu belirtilmiştir. Merkez

hiçbir inanç ve etnik ayırım gözetmeksizin her grup ve birey için düşünce ve inanç özgürlüğünü savunur. Her İranlı yazar, merkezin hakem heyetinin onayıyla merkeze üye olabilir.

Şebekeye Naşeran-e Farsizebane Alyans/Alyans Farsça Konuşan Yayıncılar Örgütü, Fransa'da kurulmuştur. Bu kurum İran, Afganistan ve Tacikistanlı yayıncılar birliği olarak değerlendirilebilir. Kurum isminde bulunan *Farsizeban* ifadesi ile Farsçanın resmi dil olduğu üç ülke olan Afganistan, İran ve Tacikistan diaspora yazarlarının bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Diasporada ulus devlet sınırlarını zorlayan nadir kurumlardan birisi olarak dikkat çekmektedir. Bu kurum faaliyet merkezine Farsçayı alarak daha geniş bir kitleye ulaşmayı hedeflemektedir.

Kanun-e Nevisendegan-e Lenden/Londra Yazarlar Kurumu, diasporadaki İranlılar tarafından İngiltere'nin başkenti Londra'da kurulmuştur. Bu kurum 2000-2001 yılları arasında Avrupa ve Amerika'dan çok sayıda yazar ve eleştirmeni konuk ederek çeşitli edebî ve kültürel etkinlikler düzenlemiştir.

Iran Heritage Foundation/Bonyad-e Mirase İran, İran diasporasının merkezlerinden birisi olan Londra'da *Sürgün ve İran Yayıncılığı* başlıklı birkaç toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya Amerika'dan, Kanada'dan ve Avrupa ülkelerinden hikâyeciler ve eleştirmenler katılmışlardır. Yine aynı merkez 1380/ yılında Londra'da *Teheyrol-e Bi Merz/Sınırsız Hayal* başlığı altında bir etkinlik düzenlemiştir. Yine bu kurumun düzenlediği *Şe'r-e Nowin-e Donyay-e Farsi Zebanan/Farsça Konuşan Dünyanın Modern Şiiri* başlıklı üç günlük bir seminer etkinliğine Afganistan, İran ve Tacikistan'dan şair ve eleştirmenler katılmıştır.

Encomen-e Qelem-e İran der Teb'id/Sürgündeki İran PEN (Kalem) Kulübü/Derneği, Uluslararası PEN Kulübünün (Pen International) çatısı altında 1994 yılında Londra merkezli olarak kurulmuştur. Kurumun temel kuruluş amacı diasporadaki İranlı yazarların diğer ülke yazarlarıyla iletişim kurabilmesidir. Kulübe üye olmanın şartı yayımlanmış bir eserinin bulunmasıdır. Üye olmak için sürgünde ya da diasporada yaşama şartı olmayan kulübe şair, yazar, gazeteci, araştırmacı ve edebiyat çevirmenleri üye olabilir. Kulüp, değişik aralıklarla şiir dinletileri, söyleşiler ve kitap tanıtımları gibi edebî faaliyetler düzenlemektedir (www.iranianpen.com).

Merkez-e Motaleat-e İran Der Lenden/ Londra İran Araştırmaları Merkezi, 1382 yılında Londra'da kurulmuştur. Kurumun *Daneşnamey-e Ferheng-e Mektub-e Erfan ve Tesevvof, Islamic Perspective Journal/Neşriyat-e Felsefe-ye Moteali ve Transcendent Philospy Journal* isminde önemli yayınları bulunmaktadır. Merkez İran irfanı, felsefesi İslami düşünce sorunları gibi başlıklar altında akademik çalışmalar yapmak ve yayımlamak üzere kurulmuştur (www.iranianstudies.org).

Diasporadaki İranlıların gerçekleştirdiği en önemli faaliyet *Nemayeşgah-e Bedun-e Sansur-e Lenden/Londra Sansürsüz Kitap Fuarı* adıyla başlatılan kitap fuarları olarak dikkat çekmektedir. Bu fuar başta İngiltere olmak üzere Amerika, Kanada ve Avrupa'nın değişik ülkelerinde eş zamanlı olarak düzenlenmiştir. Londra'daki *Mehri* yayınlarının müdürü *Hadi Hociniyan* ve *Nowgam* yayınlarından *Azade İrvani*'nin öncülüğünde başlayan bu faaliyet kısa zaman önemli bir mesafe almıştır.

Londra'da düzenlenen ilk fuar, 6-7 Mayıs 2016 tarihinde *H&M Media*, *Nowgam*, *Nakoca*, *Mehri*, İsveç'ten *Baran*, Almanya'dan *Gerdun*, Hollanda'dan *İran Akademia*, Amerika'dan *Tevana* gibi yayınevlerinin destekleri ve etkin katılımıyla *Free World Center*'de düzenlenmiştir. Fuar süresince düzenlenen çeşitli konferanslar ve şiir dinletileri önemli edebî ve kültürel etkinlikler olarak kayda geçmiştir. Londra'da düzenlenen ilk fuarın özellikle Londra'da yaşayan İranlı gençlerin yoğun ilgisiyle karşılaşması diasporadaki okur kitlesinin niteliği açısından dikkat çekicidir.

İkinci kitap fuarı 2-4 Mayıs 2017'de *Londra İran Araştırmaları Merkezi* kütüphanesinde, *Nowgam*, *Satrap*, Almanya'nın Köln şehrinden *Foruğ* ve *Mortezevi*, Fransa'nın başkenti Paris'ten *Nakoca*, *Cemile Nedai*, İngiltere'nin başkenti Londra'dan *Mehri*, İsveç'ten *Baran*, *Erzan* ve *Ferdowsi*, Almanya'dan *Gerdun*, İngiltere'den *H&Media* gibi yayınevlerinin katılım ve destekleriyle düzenlenmiştir. 2017'de düzenlenen ikinci fuar ile eş zamanlı olarak Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde, Amerika ve Kanada'da da benzer fuarların düzenlenmesi organizasyonun önemli bir başarısı olmuştur (Tiregol, 2004; Hociniyan, 2017: 110; Eqnemi, 2017: 110).

İttihadiyey-e Naşeran-e İraniy-e Harec ez Keşver/Yurtdışındaki İranlı Yayıncılar Birliği, diasporadaki İranlıların önemli ve etkin kurumlarından birisidir. İran'daki yayıncılara oranla ciddi sorunlarla karşılaşan bu yayıncıların son yıllarda bir araya gelerek iş birliğini geliştirmek ve dayanışmak suretiyle bu sorunları aşmak amacıyla kurdukları birlik yayıncıların aşağıda değinilen sorunlarına çözüm arayışları sonucu kurulmuş ve bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuş, toplantılar düzenlemiştir.

Yurt dışında yaşayan İranlı yayıncıların birinci toplantısı, 21-24 Haziran 2011'de Paris'te düzenlenmiştir. Toplantıya Amerika'dan *Aybeks* adına *Ferhad Şirzad*, Hollanda'dan *Dena* adına Reza Çavoşi, *Haney-e Honer* adına *Naser Zeraeti*, İsveç'ten *Baran* adına *Mesud Mafan*, Fransa'dan *Haveran* adına *Behmen Emini*, Almanya Köln'den *Foruğ* adına *Hemid Mehdipur* ve Berlin'den *Gerdun* adına *Ebbas Merufi* katılmıştır (BBC: 02.05.2019).

Bu toplantının gündemi diasporadaki İranlı yayıncıların sorunları ve çözüm önerileri şeklinde dile getirilmiştir. Bu minvalde katılımcılardan *Behmen Emini*, diasporadaki yayıncıların temel sorunlarının göçmenler arasında kitap okuma oranının düşüklüğü, kitap dağıtım sorunu, ortak sermaye ve yatırım yokluğu, reklam

ve tanıtım sorunu olduğunu ifade ederken *Hemid Mehdipur* da göçmen yayıncılığın temel sorununun yurtdışında doğan ve büyüyen İranlı çocuk ve gençlerin Farsça okuma alışkanlığının olmaması olduğunu ifade etmesi diaspora yayıncılığının yüz yüze kaldığı sorunlara dair fikir vermesi açısından önemlidir.

İran dışındaki Farsça yayıncılığın sorunları ve çözüm önerileri üzerine düzenlenen toplantılardan biri de 30 Haziran 2011 İsveç'te düzenlenmiştir. Bu toplantı hakkında bilgiler veren İsveç'te yaşayan İranlı göçmen gazetecilerden biri olan Sepide Zerrinpenah, 80 milyonluk İran'da yaşayan bir yayıncı kitaplarını bin ve üç binlik tirajlarla yayımlayabildiğini fakat bunun yurtdışında mümkün olmadığını söyleyerek yurtdışındaki İranlıların dünya geneline yayılmış durumda olduklarını ve bu durumun da kitabın dağıtımında ciddi bir soruna yol açtığını ifadeyle yayıncıların temel sorununun dağıtım problemi olduğunu ifade etmiştir.

Diasporada Farsça Kitap Yayınlayan Yayınevleri

İran dışında yaşayan İranlı göçmenlerin dünyanın çeşitli yerlerinde kurduğu ve işletmekte olduğu çok sayıda yayınevi bulunmaktadır. Bu çalışmada diasporada faaliyet gösteren 113 yayınevi tespit edilmiştir. Bu yayınevleri ve faaliyetleri kurumsallaşan diasporanın gücünü ve etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan bu yayınevlerine alt yapı hizmeti sunan bazen de bireysel kitap basımlarını gerçekleştiren 15 matbaa bulunduğu tespit edilmiştir. İran dışında İranlıların kurduğu yayınevlerinden bu çalışma süresince tespit edilen 113 yayınevi (Moradi vd, 2014: 250) faaliyet gösterdiği ülkelere göre tasnif edilerek ülke ülke incelenecektir.

Diasporada en fazla İranlı göçmenin yaşadığı ülke Amerika'dır. Bu nüfus yoğunluğu diasporadaki İranlıların kültürel faaliyetlerine de yansımıştır. Amerika'da Farsça kitap yayımlayan yayınevi 36 yayınevi tespit edilmiştir. Elbette bu çalışmada sadece edebî kitaplar yayımlayan yayınevleri dikkate alınmıştır. Aksi takdirde bu sayının yüzleri aşması mümkündür. Bu yayınevleri Teksas'ta faaliyet gösteren *Astin* ve *Rah*, Los Angeles'te faaliyet gösteren *Karun*, *Rey*, *Ketab*, *Sira*, *Zenan*, *Bonyad-e Neşr-e Ketab*, *Kanun-e Pejuheş ve Amuzeş*, *Eqbal*, *Pejuheşkede-ye Edeb u Honer-e Parsi* ve *Simorğ*, Newyork'ta faaliyet gösteren *Encomen-e Motaleat-e İrani*, Virginia'da faaliyet gösteren *Per*, Kaliforniya'da *Kanun-e Endişe*, *Kanun-e Ferhengi-ye Nima*, *Negin*, *Tesvir*, *Tuka*, *İran Zemin*, *Zemane* ve *Mezda*, Washington'da *Şeyda*, *Semed*, *Mehrgan*, *Cehan*, ve *Kanun-e Dustdaran-e Ferheng-e İran*, Maryland'de *İran* ve *Mehre İran*, Şikago'da *Ferhengsera-ye Nima*, Newyork'ta *Bonyad-e Moteleat-e İran*, New Jersey'de *Rowzen* ve *Farabi*, San Francisco'da *Encomen-e Ferhengi-ye Pars*, Dallas'ta *Perestu*, San Jose'de *Şebtab* yayınevleridir.

Amerika'da çok sayıda Farsça kitap basımı yapan matbaa da bulunmaktadır. Bunlar, Los Angeles'te *Peyk-e İran*, *Zigma*, *Bela*, *Espid Kraf*, *Peragun*, Kaliforniya'da *İrani*,

İran Gowher, New Jersey’de, *Aha* ve değişik şehirlerdeki *Del-e Areş*, *Arin*, *Çap* matbaalarıdır.

Kanada’da Farsça kitap yayımlayan 12 İran diasporası yayınevi tespit edilmiştir. Bu yayınevleri Vancouver’de *Redkelif*, *Nema-ye İran*, Toronto’da *Pegah*, *Senger*, *Behar*, *Zene İrani*, *Daneş-e Now*, *Efra*, Montreal’de *Azad*, *Reh*, *İran Gam*, Ottawa’da *Ava-ye İran* yayınevidir.

Avrupa’da önemli bir diaspora merkezi olarak dikkat çeken ülkelerden birisi olan Almanya’da Farsça kitap yayımlayan 14 yayınevi tespit edilmiştir. İran diasporasının en fazla yayınevi kurduğu ülkenin Almanya olduğu görülmektedir. Almanya’da faaliyet gösterdiği tespit edilen yayınevlerinin kurulduğu şehirler ve yayınevleri şu şekildedir: Köln’de, *Ers*, *Mehr*, *Mortezevi*, *Foruğ* ve *Yasmin*, Berlin’de *Gerdun*, Saarbrücken’de *Baztab* ve *Nevid*, Frankfurt’ta *Elborz*, Hamburg’da *Sonbole*, Hannover’de *Fahte* ve *Kebud*, Bochum’da *Ayda*, Essen’de *Nima* yayınevleri faaliyet göstermektedir.

Almanya’da Farsça kitap yayımlayan yayınevlerinin yanı sıra Farsça kitap yayımlayan matbaaların olduğu da dikkat çekmektedir. Köln’deki *Ofq*, *Seher*, *Megaçap*, Hamburg’daki *Part* matbaaları bunlardan ön plana çıkanlardır.

Sadece İran değil aynı zamanda dünya diasporasının önemli kültür ve edebiyat merkezlerinden birisi olan İsveç’te Farsça kitap yayımlamakta olan 14 yayınevi tespit edilmiştir. İsveç’te faaliyet gösteren ve Farsça kitap yayımlayan yayınevleri şunlardır: Stockholm’da *Baran*, *Areş*, *Esr-e Cedid* ve *Mina*, *Ferdowsi*, *Heyyam*, Uppsala’da *Efsane*, *Nima*, *Vareş*, *Ketab-e Erzan*, *Baztab*, *Kista* ve *Alfabet-Maksima* yayınevleridir.

İngiltere’de Farsça kitap yayımlayan 13 yayınevi faaliyet göstermektedir. Başkent Londra’da *Mehri*, *Neşre Kitab*, *Kanun-e Ketabe İran*, *Peyam*, *Fesl-e Kitab*, *Şatrap*, *Defter-e Hak*, *Şoma*, *Dowran*, *Merkez-e Kitab*, *Fanus*, *Bonyad-e Erfan-e Mowlana* ve *Kanun-e Nevisendegan-e İran* yayınevlerinin faaliyet yürüttüğü ve Farsça kitap yayımladığı tespit edilmiştir.

İngiltere’de de İran diasporasının kültürel faaliyetlerinin ve yayınevlerinin tamamının Londra’da olduğu dikkat çekmektedir.

Avrupa’nın merkezi ülkelerinden birisi olan Fransa’da faaliyet gösteren 12 yayınevi tespit edilmiştir. Tamamı Fransa’nın başkenti Paris’te faaliyet gösterdiği tespit edilen İran diasporasının yayınevleri şunlardır: *Nakoca*, *İran-e Ferda*, *Haveran*, *Çeşmendaz*, *Areş*, *Ruzgar-e Now*, *Noqte*, *Pereng*, *Soheyl* ve *Tenefos*, Lille’de, *Honer* yayınevleri.

Fransa'da Farsça kitap basan matbaalar da şunlardır: Paris'te *Abnus, Vaje, Daneşnegar, Negah*. Fransa'daki İran diasporasının büyük çoğunluğunun Avrupa'nın diğer ülkelerinin aksine başkent Paris'te yaşadığı ve kültürel kurumlarının tamamının da yine Paris'te kurulduğu dikkat çekmektedir.

Hollanda'da Farsça kitap yayınlayan 4 yayınevi tespit edilmiştir. Bunlar; başkent Amsterdam'da *Nima, Şet, Moaser* ve Rotterdam'da faaliyet yürüten *Dena* yayınevidir.

İsviçre'de Farsça kitap yayımladığı tespit edilen 3 yayınevi bulunmaktadır. Bunlar; *Encomen-e Edeb u Honer, Bonyade Ferhengi, Encomen-e Dustdarane Edebiyat* yayınevleridir.

Danimarka'da, Farsça kitap yayımlayan 3 yayınevi tespit edilmiştir. Bunlar; *Diyar-e Kitab, İran Zemin* ve *Elvend* yayınevleridir.

Lüksemburg'da Farsça kitap yayımlayan sadece 1 yayınevi tespit edilebilmiştir. O da *Peyam-e Dusti* yayınevidir.

Avusturya'da yine sadece Viyana'da faaliyet yürüten *Peyvend* yayınevini Farsça kitap yayımladığı tespit edilebilmiştir (Moradi vd, 2014; Hezrayi, 1382; Seqayi, 1999; Esedi, 1373).

En çok yayınevini sırasıyla Almanya, İsveç, Fransa ve Amerika'da bulunması İran diasporasının demografik dağılımıyla doğru orantılıdır. Ancak İran diasporasının oldukça yoğun yaşadığı ülkelerden birisi olana Kanada'da sadece bir yayınevini tespit edilmesi pek gerçekçi görünmese de ilave bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak bu ülkede sadece bir yayınevini faaliyetinin bulunması okur-yazar kitlenin bilinçli olarak farklı ülkelere yerleştiği yorumuna da imkân tanımaktadır.

Diasporada Yayımlanan Farsça Edebî Kitaplar

İran diasporası için bir milat olarak kabul edilen 1357/1979 yılından itibaren İran dışında artık sayısı binlerle ifade edilen Farsça kitap yayımlandığı görülmektedir. Yayımlanan eserlerin bir kısmı yine İranlılar tarafından kurulan ve Farsça yayın yapan yayınevleri tarafından yayımlanırken bazı kitaplar da bizzat yazarı tarafından herhangi bir yayınevi olmaksızın yayımlanmakta veya yazarın ikamet etmekte olduğu ülkedeki yayınevleri tarafından yayımlanmakta. İran diasporası yayınevleri tarafından yayımlanan Farsça eserlere dair bilgilere erişim nispeten daha kolay iken yazarın kendi yayımladığı eserlere ve diğer yayınevleri tarafından yayımlanan eserlere erişim son derece zordur. Nitekim bu çalışmada ulaşılan veriler de özellikle başlıca diaspora yayınevleri ve dergileri incelenerek derlenebilmiştir. Bu bağlamda çalışmada sunulan sayıların çok daha yüksek olma ihtimalini belirtmekte fayda vardır.

Almanya'nın Köln şehrinde yaşayan göçmen yazarlardan Moineddin Mehrabi'nin ülke dışında yayımlanan Farsça kitaplara dair hazırladığı bibliyografa kitabı olan *Ketabşenasi-ye Ketabha-ye Farsi-ye Monteşire Der Harec Ez Keşver* adlı eserinde belirttiğine göre 1357-1371 yılları arasında İran dışında 28 ayrı ülkede yayımlandığı tespit edilen 4800 adet kitabın 1201'i şiir, öykü, roman, senaryo, hatırat, kültürel ve edebî araştırmalar olmak üzere edebiyat alanında yayımlanmış kitaplardan oluşmaktadır. Bu süre zarfında Almanya'da 374, Fransa'da 185, Amerika'da 163, İsveç'te 149, İngiltere'de 103 ve diğer ülkelerde de 55 adet eser yayımlanmıştır (Mehrabi, 1371: 30). Gedik de çalışmasında anılan tarihler arasında (Gedik, 2017: 120) bu verilere ilaveten Danimarka'da 5, Kanada'da 2, Arnavutluk'ta 1 ve İtalya'da bir kitabın yayımlandığını söyler. Mehrabi çalışmasında (1371) bu sayının yayımlanmış toplam eserlerin yaklaşık dörtte birine denk geldiğini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu süreçte İran dışında yayımlanmış toplam eser sayısı 4800 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daryuş Karger'in ülke dışında yayımlanan hikâye kitapları hakkında hazırladığı bibliyografya çalışması *Ketabşenasi-ye Dastan-e Kutah Der Harec Ez Keşver* adlı eserine göre sadece 1373 yılında İran dışında 366 hikâye kitabı ve 1374 yılında da 311 hikâye kitabı yayımlanmıştır. Öte yandan Mirzaağa Eskeri, *Şairan-e Mohacer ve Mohaceran-e Şair* adlı şiir bibliyografyası hakkındaki kitabında İran dışında yaşayan 127 şairin şiirine yer verdiği (Karger, 1375) görülmektedir.

Gerek yukarıda zikredilen 4800 rakamı ve gerekse de bir alt paragrafta ifade edilen yıllık 350 ortalama bir arada gördüğümüz en büyük rakamlar olması itibariyle önemsenmiştir ve genel dair bir fikir verebilmesi açısından burada zikredildiğini değilse sayının çok daha yüksek olduğu rahatlıkla tahmin edilebilmektedir. Burada verilen verinin yaklaşık 20 yıl öncesine ait olması da günümüzdeki güncel sayı hakkında en azından tahmin yürütmeye imkân verebilecektir. Çalışma sürecinde güncel veriye erişim sağlanamadığından bu veri kullanılmıştır. Karger'in çalışmasının sadece hikâye türü odaklı olması da genel yayın yekûnu hakkında fikir verebilecektir.

Diasporada Yayımlanan Farsça Edebî Dergiler

Diasporadaki İranların kültürel faaliyetleri arasında dergi yayıncılığının da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Çalışma sürecinde tespit edilebildiği kadarıyla İran dışında yayımlanan süreli yayınlar 225 tanedir. Bu yayınlar siyasi, kültürel ve edebi olmak gibi çeşitli alanlarda yayımlanmışlardır. Bu yayınlardan 22 tanesi edebiyat dergisidir (Mehrabi, 1371). Günümüzde neredeyse düzenli olarak yayımlanan edebiyat dergisi bulunmayan İran'ın aksine İran dışında yayımlanan çok sayıda edebiyat dergisi olduğu ve bu dergilerin dünyanın değişik ülkelerinde farklı şehirlerde yayımlandığı görülmektedir.

Amerika'da İranlı göçmenler tarafından *Berresi-ye Ketab*, *Simorğ*, *Şenbeha*, *Ketab-e Noqte*, *Nime-ye Diger* ve *Per* olmak üzere 7 edebiyat dergisinin yayımlandığı tespit edilmiştir. *Berresi-ye Ketab*, yazar, eleştirmen, yayıncı ve çevirmen olan Mecid Ruşenger tarafından Amerika'nın Los Angles şehrinde 22 yıl boyunca yayımlanmıştır. Bu dergi daha önce 1344 yılında Tahran'da yayımlanmıştı. Yedullah Ruyayi, Daryuş Aşuri gibi eleştirmenlerin de yazdığı kitap tanıtım dergisi olan *Berresi-ye Ketab*, 1984 yılında Mecid Ruşenger'in Amerika'ya göç etmesiyle ikinci yayın dönemine başlamıştır. Ayrıca *Simorğ* ve *Şenbeha*, Los Angeles'ta, *Ketab-e Noqte*, Berkeley'de, *Nime-ye Diger*, Massachusetts'te, *Per*, Virginia'da yayımlanan dergilerdir (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

İsveç'te İran diasporası tarafından *Meks*, *Defter-e Kanun*, *Endişe-ye Azad*, *Rabun*, *Efsane*, *Esre Cedid* olmak üzere 7 edebiyat dergisinin yayımlandığı tespit edilmiştir. *Meks*, İsveç'in başkenti Stockholm'de Baran yayıncıları tarafından 11 sayı yayımlanmıştır. Bu dergi, *Huşeng Golşiri*, *Reza Qasemi*, *Mehşid Emirşahi* gibi yazarlar için hazırladığı özel sayılarla dikkat çekmiştir. Kültür edebiyat dergisi olan *Baran*, İsveç'in Stockholm şehrinde *Neşre Baran* tarafından *Meks*'ten sonra yayımlanmaya başlanmıştır. *Baran* dergisinin 31 sayı yayımlandığı tespit edilebilmiştir. Öte yandan *Deftere Kanun*, *Endişeye Cedid*, *Endişe-ye Azad*, *Rabun*, *Efsane* İsveç'te yayımlandığı tespit edilebilen diğer dergilerdir (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Almanya'da İranlılar tarafından *Bang*, *Kave*, *İranşehr*, *Fahte*, *Gerdun*, *Kebud*, *Neda*, *Rudeki*, *Nevid*, *Yasmin* olmak üzere 10 adet edebiyat dergisinin yayımlandığı tespit edilmiştir. *Kave* ve *İranşehr* Berlin'de, *Bang* Dortmund'da, *Fahte* Köln'de, *Kebud* Hannover'da, *Neda*, Shtugart'da, *Rudeki*, Bon'da, *Nevid*, Saarbrücken'de, *Yasmin* Köln'de ve *Rudeki* Bonn'da yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371; Gedik ve İsimtekin, 2019: 36).

İngiltere'de İran diasporası tarafından yayımlandığı tespit edilen 4 dergi vardır. *Nameye Kanun-e Nevisendegan-e İran der Teb'id*, İngiltere'nin başkenti Londra'da yayımlanmıştır. Bu dergi İran dışındaki İranlı yazarların kurduğu önemli bir kurum olan *Sürgündeki İranlı Yazarlar Birliği*'nin yayın organı olarak yayımlanmıştır. *Fanus* ve *Kanun* da Londra'da yayımlanan diğer dergilerdendir. *Nime-ye Diger* Cambridge'de yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Fransa'da yayımlanan 2 Farsça dergi tespit edilmiştir. *Areş* Fransa'nın başkenti Paris'te 1369/1991 yılında yayımlanmaya başlanmıştır 23 yıl boyunca 110 sayı yayımlanmıştır. Yine *Çeşmendaz* da Fransa'nın başkenti Paris'te yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Norveç'te İran diasporası tarafından yayımlanan 1 dergi tespit edilmiştir. *Aftab* dergisi Norveç'in başkenti Oslo'da yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Hollanda'da 1 adet diaspora dergisi tespit edilmiştir. *Pejovak* dergisi Hollanda'nın Almere şehrinde yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

İsviçre'de İranlıların yayımladığı 2 Farsça dergi yayımlandığı tespit edilmiştir. Bunlar Stockholm yayımlanan *Endişe-ye Azad* ve *Areş* dergileridir (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Sonuç

İran Diaspora edebiyatının en önemli özelliği metinlerdeki zaman ve mekânın değişmiş olmasıdır. Anlatılardaki mekân artık İran değildir, eserlerde anlatılan olaylar diaspora mekânlarında geçmektedir. Anlatının zamanı da buna bağlı olarak geleneksel zamandan farklılık gösterir.

Eserler Farsça kaleme alınmıştır ancak kullanılan Farsça İran'da kaleme alınan eserlerdeki Farsçadan farklıdır. Dildeki değişimin kelimelerden ziyade kelimelerin kullanım alışkanlıklarıyla alakalı olduğu görülmektedir. Öte yandan yazarın ikamet ettiği ülke dili de zaman zaman Farsçaya karışmıştır. Özellikle anlatılarda yer verilen diyaloglarda yeni bir karakter olarak ortaya çıkan Farsçayı tam bilmeyen, rahat konuşmayan kahramanların dilinden yazarın ikamet ettiği ülkeye göre değişmekle beraber İngilizce, İsveççe, Fransızca, Almanca v.b. gibi yabancı kelimelerin diyalog aralarına sızarak dile karıştığı görülmektedir. Bu durum daha çok tiyatro ve sinema metinlerinde daha yoğun bir şekilde dikkat çekmektedir. Diaspora eserlerinde karşılaştığımız bu durum Hollywood sinemasının göç filmlerindeki *spanglishe* benzetilmekte ve buradan hareketle *persenglish* olarak isimlendirilmiştir.

İran'da yaşanan rejim değişikliği nedeniyle artık ülke içinde yayım izni alamayan eserlerin diasporadaki yayınevleri tarafından yayımlanmasıyla birlikte bu tarz muhalif eser sayısında artış olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çeşitli yazarlar herhangi bir baskı altında olmadıklarından geleneksel kodları da aşarak eserlerinde yeni temalar işlemiştir. Bu durum ahlaki yozlaşma, ifşacılık gibi eleştirilere sebebiyet vermiştir.

Bir yandan eserlerdeki dilin dezenformasyona uğradığı görülürken öte yandan özellikle sonraki nesiller Farsça öğrenmek için de yine bu eserlere başvurmak durumunda kalmıştır.

Günümüzde diasporada dört milyonu aşkın İranlının yaşadığı belirtilmektedir. Yayımlanan eserler ve dergilerin de İranlı nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülke ve şehirlerde daha çok yayımlandığı görülürken yine bu ülkelerde edebî ve kültürel faaliyetlerin yoğunluğu da dikkat çekmektedir.

Özellikle son dönemde okur kitlesini arttıran girişimlerden birisi de yayıncılar birliğinin kurulmasıyla yayıncıların örgütlenmesiyle birlikte Afganistanlı ve Tacikistanlı göçmenlerin de hedef okur kitlesi olarak değerlendirilmesi olduğu görülmektedir. Farsça eser yayımlayan yayıncılar artık genel olarak Farsça konuşan kitleyi hedef kitle olarak kabul ederek yayın yapmaktadırlar.

Bu çalışmada diasporada beş bin civarında Farsça edebî eser yayımlandığı, farklı ülke ve şehirlerde faaliyet gösteren 113 edebî eserler yayımlayan yayınevinin olduğu ve yine 22 edebiyat dergisinin olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Balcı, M. (2016). *Taşa Kazınmış Sözler: İslâm Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*, İstanbul: Büyüyenay.

Eqnemi, R. (1396). "Gozareşi Ez Teşkil-e Nemayeşgahee Ketab Der Lenden", *Avaye Teb'id*, 2/110-111.

Esedî, M. (1373). *Ba Beççeha-yi Teb'id*, Stockholm: Mina.

Fellah, Q. ve Berameki, S. (1394), "Berresi u Tehlile Motune Mohacerete Farsi Ba Ruykerde Revayetşenasi-ye Pesaeste'mari", *Dofeslname-ye Zeban u Edebiyat-e Farsi*, 23/79.

Gedik, Ü. (2017). "İran Göç Yazın Süreci, *Doğu Göç Edebiyatı*, S. 117, İstanbul: Demavend.

Gedik, M. (2017). "M. Nâdir Nâdirpûr'un Şiirlerinde Göç ve Nostalji, *Doğu Göç Edebiyatı*, s. 100-112, İstanbul: Demavend.

İşimtekin, S. ve Gedik, Ü. (2019). "İran Göç Edebiyatının Önde Gelen Temsilcileri Üzerine", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S.3, Bayburt.

Kanar, M. (1996), "İran Sürgün ve Göçmen Edebiyatı", Feridun Andaç (haz.), *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, İstanbul: Bağlam.

Karacan, O. (2019), "Osmanlı Devleti'nin İran Meşrutiyeti Üzerindeki Tesiri Hakkında Bir Mütalaa", *Journal of History School*, 43, 1413-1447.

Karger, D. (1375). *Ketabşenasi-ye Dastan-e Kutah Der Harec Ez Keşver*, Upsala.

Mehrabi, M. (1371). *Ketabşenasi-ye Ketabha-ye Farsi Monteşere Der Harec Keşver*, Koln.

Mir Abidini, H. (1398). *Heştad Sal Dastan-e Kutah-e İrani: Ez 1350 Ta 1380*, Tehran: Horşid.

Mohacer, N. (1374). *23 Dastan-e Kutah-e İrani Der Teb'id*, *Twenty-Three Iranian Short Stories In Ehile*, Berkeley: Noghteh

Moradi, F., Letisya N., Ali E., Dilşad, R., Mesud H., Bineyaz, B. (2014). *Neşr-e Farsi Der İran, Efqanestan, Tacikestan, Ozbekestan, Orupa ve Amrika*, Feranse, Paris: Alyans.

Noqrekar, M. (2017). *تبعیدی یا خارجنشین* <https://roshanfekr.org/2017/01/26> Erişim Tarihi: 29.09.2021

Seqayi, B. (1999). *Hekayet-e Dastan: 8 Sohenrani Ez Hemayeş-e Dastannevisi Der Teb'id*, Rotterdam: Dena.

Seyfi, E. (1378). "Çap o Neşre İraniyan Der Harec Ez Keşver" *Negah-e Now*, 33/26.

Temizel, A. (2017). "Mevlâna'nın Anadolu'ya Göçü ve Edebi Kazanımlar", *Doğu Göç Edebiyatı*, İstanbul: Demavend.

Hanqah, M. C. (1391), "Mehez-e Şenasi-ye Metbuat-e Farsizeban-e Harec Ez Keşver", *Ketabe Mah*, 172.

Hezrayi, P. (1382), *Ez Poşt-e Pencere-ye Teb'id*, Hamburg: Sonbole.

Hociniyan, H. (1396). "Nemayeşgahe Ketabe Bedune Sansur Der Lenden ve Sayer Şehrhaye Orupayi, Amrika ve Kanada" *Ava-ye Teb'id*, 2/110.

Yaheqqi, C. (1381-1382), "Edebiyat-e Mohaceret" *Ketabe Mah/Edebiyat u Felsefe*.

Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı.

İnternet Kaynakları

Zerinpenah, S. (1390), *در جست‌وجوی حل مشکل نشر فارسی در خارج از ایران*, http://www.bbc.com/persian/arts/2011/06/110630_141_book_farsi_publication_abroad (Erişim Tarihi: 02.10.2021).

Hoşnam, İ. (2012a), *مروری بر ادبیات فارسی در مهاجرت یا تبعید*, [dw.com/fa-ir](http://www.dw.com/fa-ir). (Erişim: 8.11.2017)

Hoşnam, İ., (2012b), *ادبیات مهاجرت و بازاندیشیهای تبعید*, <http://www.dw.com/fa-ir/-ادبیات>, <http://www.dw.com/fa-ir/-ادبیات> (Erişim Tarihi: 01.11. 2021)

Haksar, N. (2012), *دبیات ایرانی در تبعید: "ما به کره ماه پرتاب نشده‌ایم"*, www.dw.com/fa-ir: Erişim Tarihi: 15.01.2019.

Tiregol, M. (2004). *سی سال ادبیات فارسی در تبعید*, <http://www.asar.name/2004/06/blog-post.html>, 17.07.2019.

İstedadişad, M. (2015), *دو ده ی رمان ایرانی در تبعید*, www.raahak.com, Erişim Tarihi: 11.07.2018.

Encomen-e Qeleme İran, www.iranianpen.com, (Erişim Tarihi: 20.10.2021)

Resayi, M. C. (1394). *ایران رتبه اول فرار مغزها در جهان است*, <http://baharnews.ir/news/99601> (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

Mociri, E. H. (1399), *آمار ایرانیان خارج از کشور (آمار رسمی وزارت امور خارجه، 1399)*, www.applymag.ir, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

Me'rufi, E. (2007). *داستاننویسی در غربت*, <http://www.dw.com/fa-ir> (Erişim Tarihi: 27.10.2007).

Merkeze Motaleat-e İran Der Lenden/ Londra İran Araştırmaları Merkezi (1382).
www.iranianstudies.org, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).

Ruşenger, M., (2012). Moruri Ber Edebiyat-e Farsi Der Mohaceret ya Teb'id,
<https://www.dw.com/fa-ir/>, Erişim Tarihi: 19.12.2020.